

EL MEU PENEDEÈS-GARRAF: HISTORIA I MITE

RESUM

Consideracions diverses sobre l'entorn penedesenc en el plantejament d'una producció literària i especialment novel·lística prou extensa i remarcada sovint per referències històriques i documentals, però també per altres de personals o familiars.

ABSTRACT

Various considerations about the Penedès Area in the scope of his ample literary production, especially in fiction, often marked by historical and documentary references but also by personal and family ones.

Començaré per dir, i que no se m'escandalitzi ningú, que no m'ha agradat mai l'expressió Gran Penedès. Ni tampoc la denominació Penedès Marítim, que si de cas hauríem de situar al Baix Penedès: a Calafell o a la platja de Sant Salvador del Vendrell, més que no pas a Sitges, a Vilanova o, en general, al que alguns il·lustrats en altres èpoques anomenaven, mirant-s'ho des de Barcelona, la Costa de Ponent.

Jo sóc de Vilanova, de Vilanova i la Geltrú, i em sento també d'una manera natural del Garraf, comarca amb una especificitat pròpia que considero perfectament compatible amb la pertinència al Penedès històric, o sigui, amb el que ara en tornem a dir amb tota propietat, i ho celebrego, la Marca Penedès.

Diré més encara: a mi em sembla que el Garraf és precisament el cor del Penedès. I que és gràcies a l'existència del Garraf, i a l'entorn del Garraf, terreny abrupte i durant molt de temps inaccessible, que el Penedès ha pogut desenvolupar la seva pròpia fesomia de territori de pas, tan lligat a la terra conreable i molt en especial a la vinya.

La nostra capital, l'any 1000, era l'Olèrdola de Mir Geribert, independent –entre el segle IX i el segle XII– tant de carolingis com de sarraïns. En aquell temps, el nostre territori constituïa una marca entre aquests dos mons antagònics. El Garraf era una fortalesa difícilment ocupable, que des de les altures rocoses dominava no solament les entrades per mar, sinó també la terra de pas nord-sud que avui travessa l'autopista però per on dos mils anys enrere ja circulava la Via Augusta.

En un capítol del meu llibre *Castells habitats de Catalunya* he escrit sobre aquesta imponent fortificació que fa de frontera natural entre Barcelona i Tarragona anant per la costa, aquesta estreta llenca de terra que fins fa pocs segles era una gran llacuna, insalubre i plena de mosquits. Hi he parlat del Penedès-Garraf com d'una "rótula" d'arrel visigòtica, encara poc o molt arriana, entre el món cristià del nord i el món musulmà del sud.

El Penedès, històricament, no s'entendria sense el Garraf. Ho fa veure fins i tot el sentit últim del nom de lloc. "Penedès", etimològicament parlant, voldria dir "penyalós", o sigui, un territori "abundant de penyals". Alcover-Moll certifica que "l'any 1010 ja apareix escrit *Penites*, mot que procedeix del llatí *pinna* 'penya'", o sigui, roca que erigix la cresta d'una muntanya, bo i recordant sovint el merlet d'una fortalesa, fins al punt que "penya" podia ser sinònim de "castell roquer", com ha observat Joan Coromines.

Joan Coromines relaciona el mot Penedès amb *pinnetum* 'lloc de moltes penyes', que amb el sufix *-ense* hauria format el nom d'una contrada de "*penedos*" o 'castells roquers'. De manera que el Penedès, etimològicament parlant, es trobaria en oposició a "vallense" (que dona Vallès) o contrada "on abunden les valls". "Penedès", doncs, tornem-ho a dir, ve de "pinna" (o "penya"), d'un diminutiu del qual -"pinnella"-, sigui dit de passada, deriva el cognom de la nostra companya de taula, la sitgetana Vinyet Panyella.

Els penyals o els castells roquers ens donen històricament una marca pròpia. Durant molt de temps, la frontera sembla establerta al Llobregat. Però a començaments del segle XII, entren en escena els almoràvits, els soldats-ermitans que aviat esdevindran el model dels monjos-guerrers dels ordes militars cristians. Es radicalitzen les posicions i es condemna l'anteriorment habitual capil·laritat entre els dos mons.

De manera que "l'any de la Nativitat del Senyor de 1107, el primer dia de setembre, pel terrible judici de Déu i per culpa dels nostres pecats" -com es llegeix en un document del cartulari de Sant Cugat- els almoràvits "cremaren tota la terra del Penedès, fins al castell de Gelida, acoltellant a molts i captivant molts milers d'homes, deixant despoblada tota la província. Un altre dels seus flagells fou la invasió del castell d'Olèrdola, on molts homes moriren i foren fets innombrables captius".

Després d'aquesta invasió dels almoràvits -o morabatins-, Olèrdola ja no es va aixecar més. D'aquell episodi aviat, el 2007, en farà nou-cents anys. ¿Per què no recordar com cal, arribat aquell moment, la trista fi de l'antiga Marca Penedès, la fi d'aquella nostra ja llunyana independència? Ho podríem celebrar, entre d'altres coses, amb torres i castells humans, que en unes altres pàgines del llibre que parlen del castell de Canyelles i també en uns articles sobre els orígens del fet casteller (*La Vanguardia* el 19 i el 26 d'agost de 1999) ja vaig relacionar amb habilitats destinades a assaltar fortaleses.

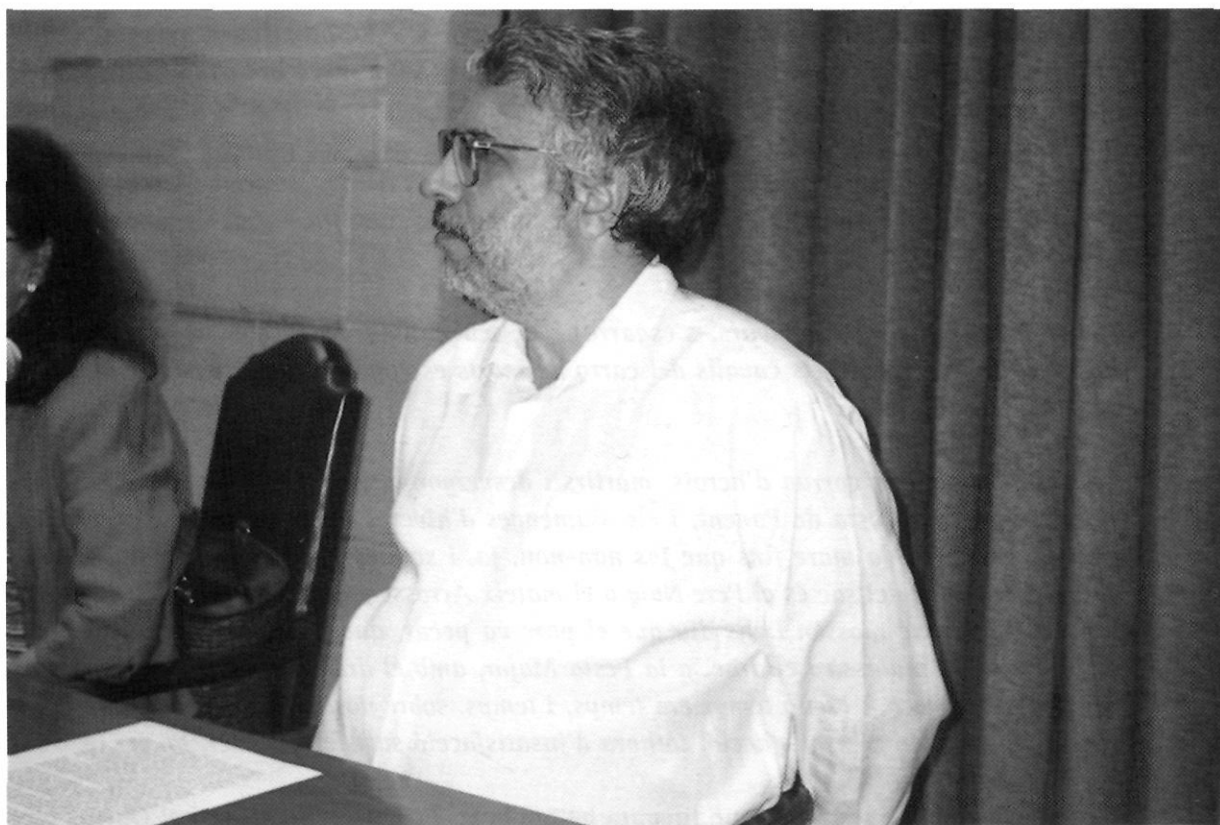
Tinc escrit que sospito que el fet casteller ve de les operacions per a l'assalt a castells per part de grups perfectament entrenats. I que podríem aventurar si no estarien formats per gent de marineria, acostumats a enfilarse sense vertigen entre els pals i el velam de les naus. Sí, podem imaginar perfectament un contrafort d'homes fent escaleta a redós del mur, travats entre ells com un 'cavall fort'. Des de la guerra de Troia, i fins a la generalització de l'ús de la pólvora a Occident, ja al segle XIV, que és quan esdevenen del tot vulnerables, els castells s'assaltaven amb l'ajut de ginys mecànics.

Però tornem a la Marca. A partir de la destrucció d'Olèrdola el dia de Nadal de l'any 1107 (n'ignorem els detalls), i un cop obtinguda, passats els anys, la definitiva pacificació del territori,

ja en mans dels comtes-reis, van néixer Vilafranca, vila reial, i a la costa Vilanova. I va començar el període de prosperitat de les nostres dues viles, afranquides totes dues pel que avui en diríem unes similars exempcions fiscals.

Lligades directament al monarca (i no pas al senyor feudal, com encara Sitges), Vilafranca i Vilanova tindran un bon moment d'esplendor a l'últim quart del segle XIII. És el temps d'Arnau de Vilanova, el metge que el 1285 ja va assistir el rei Pere el Gran en la seva agonia al palau Reial de Vilafranca. Les cròniques de l'època ja afirmen que el "físic reial" hi va acudir amb promptitud, s'ha pogut suposar amb fonament de causa que pel fet de no trobar-se gaire lluny d'allí: a Vilanova i la Geltrú, aleshores anomenada Vilanova de Cubelles.

Ho he escrit ja en diversos llocs i hi insisteixo també ara. Fins que no es demostrï el contrari, crec que podem considerar que era la nostra Vilanova la seva pàtria de naixença. S'ha dit, també sense proves, que si era valencià, que si era de qualsevol de les moltes Vilanoves del Migdia de Franca (i recordem que en el seu temps un català i un occità, cadascun parlant la seva pròpia llengua, es podien entendre perfectament). Ell mateix escrivia en una carta al Papa Bonifaci VIII que havia nascut "ex gleba ignobili et obscura", o sigui, "de terra innoble i fosca". Però que era català –i no valencià, o provençal– queda clar perquè ho diu ell mateix. No en deixa dubte un seu llibre d'agrimensura (és a dir, de mesura de la terra: de "geometria") on ell mateix diu:

Oriol Pi de Cabanyes.

*Et oy, senhors miens et maistres,
sapias tots per veritat,
que yeu, Arnaut de Vilanova*

...
*Maistre per tots fuy apelats,
de Quataluenha nadieu fuy.*

I vull adduir també ara, aquí, el testimoni del savi vilafranquí Manuel Milà i Fontanals, quan en un moment donat escriu:

Finalmente, creemos que existe un dato, no decisivo, pero sí de mucho valor, favorable á la opinión, que ya ha tenido algún crédito, de que Arnaldo nació en Vilanova de Cubelles que es la que ahora lleva el nombre de Vilanova y Geltrú. En un pasaje de uno de sus escritos pretende Arnaldo que los cadáveres de los habitantes de las costas marítimas tardan más en corromperse que los de los que viven en tierras interiores, poniendo como ejemplo de los primeros á los de Vilanova y de los segundos á los de Vilafranca. La proximidad de las poblaciones de Vilafranca del Panadés y de la mencionada Vilanova, demuestran que de estas se habla, é inducen a creer que el autor del pasaje las conocía y las recordaba muy particularmente.

Acabaré dient que Vilanova i la Geltrú, el terme on ara visc, i on han viscut sempre els meus morts, entre vinyes, ha estat per a mi, sempre, un punt de referència. Ja s'hi refereix el meu primer llibre, *Vilanova i la Geltrú en la Guerra del Francès*, petit estudi d'història que vaig publicar a vint anys. La meua Vilanova és, tot sovint, emperò, una Vilanova i la Geltrú perfectament inexistent, purament somiada. O mitificada sota el nom grec –o sigui: idealitzat– de Neàpolis, nom amb el qual avui els de la Casa de la Vila han volgut batejar un ambiciós projecte relacionat amb les noves tecnologies. A la meua primera novel·la, *Oferiu flors als rebels que fracassaren*, Neàpolis ja hi apareixia com un inici de mite per al seu jove protagonista, que tot fugint-ne no podia deixar d'enyorar-la:

També Dimas Ricardell, llavors, s'esgarrapà el seu endins. Mirava el record d'aquells carrers de Neàpolis, on els cavalls del carro de morts es cagaven amb displicència (p. 111 de l'edició de butxaca).

I el record d'aquella corrua d'herois, màrtirs i desvergonyits, com tots els hereu escampa de Neàpolis, a la Costa de Ponent, i els diumenges d'hivern, quan ets infant i t'entretens amb els contes de la mare fins que fas non-non, ja, i somies papus i lladregots, quan et diuen que l'home del sac és el Pere Noig o el mateix Arrossevall, si van mamats, i són l'ou com balla, mentre mossèn Lluís diu que el pare va pecar, que no se n'ha sabut mai més res, i surten la mulassa i el drac, a la Festa Major, amb el drac que és potser el passat i treu foc per la boca, i escup temps era temps, i temps, sobre nosaltres, sobre les nostres boques, que badallen d'insatisfacció, tothora d'insatisfacció satisfeta, potser. Potser (p. 135).

D'entre els vint-i-cinc llibres que fins ara he publicat, *El Sol de Vilanova i el Garraf misteriosos* (2000) és potser el que recull més paisatges, gent i fets del meu entorn més proper. És un

llibre que, entre d'altres coses, reté la visió nocturna de la primera màquina automàtica de collir raïm o el comiat d'un paisatge de vinyes i barraques de pedra seca abans que no fos definitivament esborrat pel colossal moviment de terres de l'autopista. I és també un llibre que també conté una interpretació podríem dir que "màgica" del Garraf. I acaba així:

Claude Debussy va saber-nos transmetre les impressions musicals de la visió d'una catedral submergida. Aquesta catedral existeix. Es troba a la plataforma continental catalana, a les fondalades sota el Garraf coronat per la Plana Novella i el seu exòtic palau del vent.

També el meu dietari *Llibre d'hores* recull paisatges i fets de proximitat. En llegiré tot seguint algunes anotacions, com la que correspon al dijous 8 de desembre de 1977:

Al Penedès els camps s'endormisquen amb els bravatges misteriosos de l'hivern. No massa lluny de Sant Sadurní ens havien fet confiança que campava una bruixa. El prodigi s'esdevé a Lavern, topònim ja per ell sol de ressonàncies diabòliques. Hi anem, doncs, com Eneas, o com el casolà Pere Portes, amb el Sixte, decidits, en dia gris. Quan som a les primeres casetes del poble, no ens en sap donar raó un vell pagès que esquartera una soca a cops de destrat. Més enllà, passa d'esquena un passavolant i li demanem també el que fa al cas. Quan es gira, emetent sons inarticulats, gesticulant que el seguim, ens adonem que es tracta, visiblement, del beneit de la contrada. La coincidència, no cal dir, ja ens intriga. Ben aviat ens trobem, però, davant d'un casalot esquerdat, amb centenars de cossis plens de flors, a l'entrada. Miols de gat, lladrucs. Carrisqueja el forrellat i ben prest ens franqueja el pas una mirada, tan sols: uns ulls penetrants, aquells ulls que de sempre havíem imaginat que hauria de tenir una bruixa. La vida ens confessa que té presents totes les nostres encarnacions, i el futur, i el passat, i que els seus gats també tenen propietats màgiques.

Dos dies després, el dissabte 10 de desembre d'aquell mateix any 77 aquell meu ja llunyà dietari deixa constància d'una ascensió al Pic de l'Àliga, "el cim més alt del muntanyar prelitoral entre la costa i el Penedès". La nota així comença:

Amb el Sixte ens llancem a l'assalt de les muntanyes on s'assegué el gegant de la llegenda. Justament avui, que la claror és d'un terç de jornada, i minvant fins a l'entrada del solstici nou. D'Els Salzes estant, hem iniciat la marxa, resseguint el sentit del riu Foix i fins passada l'ermita de Lurdes [...], que és per on hem emprès l'ascensió pel pedriscall fins al cim de la Talaia. A mesura que avançàvem -ben dificultosament a estones, relliscant-anaven apareixent en el nostre camp òptic i al lluny els topants de la comarca: l'Arboç, amb fum de la fàbrica, el pantà de Castellet, i al fons la Teula, com un antic barret de capellà.

Però d'això ja fa molts i molts anys, exactament vint-i-sis. M'ho recorda una anotació del *Llibre d'hores*, escrita el diumenge 15 de maig de 1977, on ara, tants anys després, em sorpren de trobar-hi escrit:

El Roger ha fet vuit mesos i ja es deleix per caminar. Els celebrem a casa dels avis, a la masia en Cabanyes que de gran ja no li dirà res, potser, ni tan sols un bocí d'allò que ens

diu a nosaltres ara. Elegia d'un record inexistent: ¿no és ver que els llocs per on hem passat, que els llocs que hem estimat, mantenen per sempre més la pàtina oculta de la nostra presència?... Com un residu del pas d'altres vides, com una aura. Per això ens agraden tant, potser, les coses envellides, les cases viscudes, els objectes gastats. Com aquesta vella masia En Cabanyes i el dia d'avui que el Roger fatalment oblidarà: aquestes parets, aquestes tanques amb magraners al sol, el silenci tibet dels grans salons en penombra, les pintures, els cristalls, la llegenda. El futur, tanmateix, és dels seus petitíssims vuit mesos, només cara i mans colrades per la samarreta de màniga curta, com un paleta.

Moltes gràcies per la vostra atenció. La història continua. Però per ara deixem-ho aquí.